

תולדות עם ישראל

לבתי ספר דתיים

חלק א

יחידת לימוד אחת

הוראות לנבחן

- א. משך הבחינה: שעה וחצי.
- ב. מבנה השאלון ומפתח ההערכה: בשאלון זה שלושה פרקים.
- פרק ראשון — בפרק זה שלושה נושאים:
- נושא I — תקופת בית שני
- נושא II — הקהילה היהודית בימי הביניים
- נושא III — החסידות
- עליך לענות על ארבע שאלות בנושא שלמדת. — 30 נקודות
- פרק שני — בפרק זה עליך לענות על שתי שאלות. (25×2) — 50 נקודות
- פרק שלישי — בפרק זה עליך לכתוב על ארבעה מושגים. (5×4) — 20 נקודות
- סה"כ — 100 נקודות
- ג. חומר עזר מותר בשימוש: אין.
- ד. הוראות מיוחדות: (1) כתוב על כריכת המחברת את נושא הבחירה שלמדת.
(2) בתשובותיך הבא עובדות, אל תסתפק בהערכות כלליות.

כתוב במחברת הבחינה בלבד, בעמודים נפרדים, כל מה שברצונך לכתוב כטיוטה (ראשי פרקים, חישובים וכדומה).
רשום "טיוטה" בראש כל עמוד טיוטה. רישום טיוטות כלשהן על דפים שמחוץ למחברת הבחינה עלול לגרום לפסילת הבחינה!

ההנחיות בשאלון זה מנוסחות בלשון זכר ומכוונות לנבחנות ולנבחנים כאחד.

ב ה צ ל ח ה !

פרק ראשון (30 נקודות)

בפרק זה שלושה נושאים. ענה על שאלות בנושא שלמדת.

נושא I — תקופת בית שני (עמודים 2-3)

נושא II — הקהילה היהודית בימי הביניים (עמודים 4-5)

נושא III — החסידות (עמודים 6-7)

ענה על השאלות בנושא שלמדת, לפי ההוראות שבן.

נושא I — תקופת בית שני

אם למדת נושא זה, ענה על ארבע שאלות: על שתי השאלות 1-2 (חובה)

ועל שתיים מן השאלות 3-5.

חלק ראשון — המרד הגדול

ענה על שתי השאלות 1-2 (חובה).

1. ציין מהו "מס היהודים" שהוטל לאחר החורבן, והסבר מדוע פגע ברגשות היהודים? (4 נקודות)

2. קרא את קטע המקור שלפניך, וענה על שני חלקי השאלה שאחריו (בעמוד 3).

חורבן בית המקדש השמיט את הקרקע מתחת רגלי הכהנים וערער את מעמדם היוקרתי בציבור. לאחר החורבן שאפו הכהנים להחזיר "עטרה ליושנה", ופעלו ככוח מתחרה למרכז הרוחני שהקימו החכמים ביבנה. שאיפתם זו התבטאה בכמה עניינים: הקפדה על טהרת המשפחה הכהנית; בלעדיות בדיעת הלכות בית המקדש, סודותיו ומנהגיו; התמדה בטקסים כוהניים במציאות שלאחר החורבן. מתיחות זו בין הכהנים לחכמים הלכה וגברה ככל שהתבסס המרכז ביבנה.

ניסיונם של הכהנים לשמור על טהרת שושלת היוחסין של משפחות הכהונה, נבע מכוונתם להחזיק בידם את זכויות היתר של מעמד הכהונה, כפי שנהגו בימי הבית, ומן האמונה ש"במהרה ייבנה בית מקדשנו" והכול ישוב על מקומו כבעבר. הכהנים ראו בהתחזקותם של החכמים פגיעה במעמדם וחילול המסורת של קדושת הכהנים וטהרתם. לעומתם, ביקשו חכמי יבנה להתאים את פסיקות ההלכה ואת אורח החיים של בני דורם למצב של המשך "שעבוד מלכויות" והיעדר בית מקדש לדורות. ההשלמה עם מציאות החורבן נראתה בעיני החכמים הכרחית לשיקום האומה מאסון החורבן, והם צפו בדאגה במעשיהם של הכהנים, וראו בהפגנת ייחוסם והתבדלותם מכלל ישראל מכשול שימנע את גיבוש החברה היהודית לאחר החורבן.

(מעובד על פי א' אדרת, מסכת עדויות כעדות לדרכי השיקום והתרומה לאחר חורבן בית שני,

יהודים ויהדות בימי בית שני, המשנה והתלמוד, יד יצחק בן צבי, 1993, עמ' 260; 262)

(שים לב: סעיפי השאלה בעמוד הבא.)

/המשך בעמוד 3/

- על פי הקטע, **הסבר** את המטרה של הכוהנים במאבקם עם החכמים. **הצג** שתי דוגמאות למאבק זה.
- חששם של החכמים ממעשי הכוהנים נבע מגישה שונה כלפי המציאות לאחר החורבן. **הסבר** על פי הקטע את גישתם של החכמים.
- על פי מה שלמדת, **הצג** דוגמה לפעולה של החכמים המשקפת גישה זו.
- (8 נקודות)

חלק שני — שאלות קצרות

- ענה על שתיים מן השאלות 3-5 (לכל שאלה — 9 נקודות).
3. המדיניות של הורדוס הושפעה מרעיונות הלניסטיים. **הצג** פעולה אחת שנקט הורדוס כלפי הנכרים, ופעולה אחת שנקט כלפי היהודים, **והסבר** במה התבטאה השפעה זו בכל אחת מן הפעולות שהצגת.
4. מה אפשר לנציבים לנצל לרעה את שלטונם? הבא **הסבר** אחד לכך. **הסבר** את הטענה של יוסף בן מתתיהו כי מפקד האוכלוסין, שערך הנציב הראשון ביהודה, השפיע על עליית הקנאים.
5. ציין סיבה אחת לכישלון של היהודים בהגנה על הגליל (67 לספירה), **והסבר** כיצד השפיעה התבוסה בגליל על המצב החברתי-פוליטי בירושלים.

/המשך בעמוד 4/

נושא II – הקהילה היהודית בימי הביניים

אם למדת נושא זה, ענה על ארבע שאלות: על שתי השאלות 6-7 (חובה).
ועל שתיים מן השאלות 8-10.

חלק ראשון – סמכות הקהילה

ענה על שתי השאלות 6-7 (חובה).

6. ציין את הבסיס המוסרי ואת הבסיס ההלכתי לסמכות של הקהילה היהודית בימי הביניים.
(4 נקודות)

7. לפניך עיבוד של שו"ת (שאלה ותשובה) העוסק בתשלומי מסים בקהילה. קרא אותו וענה על שלושת חלקי השאלה שאחריו.

א. יהודי אחד לא רצה לתת מס עם הקהל מפני שהמושל מחל לו. לדעת החכמים אינו רשאי לכך. ואפילו אם נתן למושל את חלקו והמושל החזיר לו, יחלק את ההחזר בין כל הציבור מפני שכל מה שמקל לעצמו מכביד על האחרים.

ב. ודודי, הרב קלונימוס ז"ל, כשהמלך דרש מהציבור מס, היה מבקש מהמלך להקל. ואחר כך ביקש מהמלך לפטור אותו מחלק מן המס, באמרו למלך: אני עובד בשבילך בכל יום. והסכים המלך. ובכל זאת חזר ונתן מס עם הקהל.

(מעובד על פי שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, חלק ד (דפוס פראג), סימן תקלב)

— על פי קטע א, הצג את גישת חכמים כלפי אחד מבני הקהילה שרצה לפטור את עצמו מתשלום המס. מהו ההסבר לגישה זו?

— על פי קטע ב, ציין לאיזו קבוצה חברתית משתייך הרב קלונימוס. הצג הוכחה אחת מן הקטע.

— על פי מה שלמדת על המחלוקת בקהילה בנוגע לתשלום מסים, האם הרב קלונימוס מייצג את עמדתם של רבים מן האנשים שהשתייכו לקבוצה החברתית שלו? הסבר.

(8 נקודות)

/המשך בעמוד 5/

חלק שני: שאלות קצרות

ענה על שתיים מן השאלות 8-10 (לכל שאלה – 9 נקודות).

8. **הסבר** כיצד המבנה החברתי של הקהילה היהודית באשכנז הושפע גם מאופן ייסוד הקהילות

וגם ממבנה החברה הנוצרית.

9. הקהילה היהודית בימי הביניים התאפיינה בריבוי מוסדות ציבור. **הצג** שתי סיבות לכך.

10. **הצג** שני טיעונים הלכתיים שהעלו יהודים כדי לפגוע בסמכות הקהילה.

הסבר את ההתמודדות של החכמים עם טענה הלכתית אחת.

נושא III – החסידות

אם למדת נושא זה, ענה על ארבע שאלות: על שתי השאלות 11-12 (חובה) ועל שתיים מן השאלות 13-15.

חלק ראשון – היחסים החברתיים בקהילה ערב עליית תנועת החסידות

ענה על שתי השאלות 11-12 (חובה).

11. הצג גורם אחד למתח החברתי ששרר בקהילות היהודיות בפולין לאחר "המבול". (4 נקודות)

12. לפניך שני קטעי מקור המציגים דעות שונות של היסטוריונים על מעמדו החברתי של הבעל שם טוב בקהילה. קרא את שני הקטעים וענה על שני חלקי השאלה שאחריהם.

א. על היות הבעל שם טוב (הבעש"ט) מרוחק מן הממסד הקהילתי אפשר להסיק על יסוד כמה הוכחות. [...] כבר בסיפורים על תולדות חייו של הבעל שם טוב, בכל גלגוליו עד התגלותו, הדגישה האגדה החסידית את ריחוקו מן הממסד [...] אביו ואמו היו פליטים ושבוים, אמו "מרוב עניותה" הייתה מיילדת [...] הבעל שם טוב היה נער יתום שעבר בדרך חייו את כל השלבים הנמוכים של החברה: שומר בבית המדרש, משרת, מלמד, שוחט ובודק בכפר [...] מהדיעות על התלמידים והמקורבים לבעל שם טוב, הנמצאות באגדה החסידית הקדומה, מתברר שרק מעטים מהם היו רבנים [...] ידוע לנו ממקורות רק על אחד שהיה סוחר עשיר, לעומת זאת מוצגים "אנשי כפרים" בתור היסוד החשוב ביותר מבין מקורביו [של הבעל שם טוב].

(מעובד על פי ב' דינבורג, ראשיתה של החסידות ויסודותיה הסוציאליים והמשפחיים, ציון, תש"ד, עמ' 89-91)

ב. הבעל שם טוב התיישב במז"בז' והתגורר בבית שהיה בבעלות הקהל. מכאן שהיה איש ידוע כבר קודם לכן, ומיד עם בואו הוזמן למלא תפקיד מוכר ומוגדר מטעם הממסד. הוא לא הופיע במז"בז' בתור מחולל נסים נווד ובוזי. הציבור שנוקק לשירותיו לא היה מוגבל רק לעמי ארצות, לעניים, ולחסרי זכויות, אלא הוטל עליו לשמש "בעל שם" לכל אנשי הקהילה. תפקידו ותרומתו הפוטנציאלית היו מקובלים ומוכרים, ולפיכך זכו להבנה ולעידוד כבר מתחילת שהייתו בעיר. הוא סיפק הגנה רוחנית, ולכן הייתה לו זכות להשמיע את קולו בעניינים שנגעו לרווחתה הרוחנית של הקהילה.

הבעל שם טוב, כפי שעולה מן המקורות, לא הביע כל מחאה נגד עמדתם וכוחם של הרבנים בקהילה. בדרך כלל הוא עמד דווקא לצד הממסד.

(מעובד על פי מ' רוסמן, הבעש"ט מחדש החסידות, עמ' 224-225)

(שים לב: סעיפי השאלה בעמוד הבא.)

- על פי שני הקטעים, הצג את שתי הדעות של ההיסטוריונים על מעמדו החברתי של הבעל שם טוב בקהילה.
- בשני הקטעים אפשר למצוא מידע שמחזק את מה שלמדת על הבעל שם טוב.
- הצג דוגמה אחת מכל קטע, והסבר במה כל דוגמה מחזקת את מה שלמדת על הבעל שם טוב. (סך הכול שני הסברים).
- (8 נקודות)

חלק שני — שאלות קצרות

ענה על שתיים מן השאלות 13-15 (לכל שאלה — 9 נקודות).

13. הצג דוגמה אחת שמצביעה על החשיבות שייחסו בקהילות היהודיות לפני "המבול" לתלמוד תורה, ודוגמה אחת שמצביעה על החשיבות שייחסו לערבות הדדית.
14. הצג את החידוש בתפיסה של החסידות את הפעולות הגשמיות, ואת החידוש בתפיסה של החסידות את קיום המצוות.
15. הצג שתי טענות של המתנגדים כלפי החסידים.
- הצג דרך פעולה אחת של אחד מן הצדדים — מתנגדים או חסידים — במהלך המאבק ביניהם.

פרק שני (50 נקודות)

ענה על שתיים מן השאלות 16-19 (לכל שאלה – 25 נקודות).

16. תהליך האמנציפציה והאנטישמיות

א. תהליך האמנציפציה פתח בפני היהודים אפשרויות חדשות. **הצג שתיים** מן האפשרויות

האלה, **והסבר** את התגובה של **אחד** מן הזרמים ביהדות לתהליך זה.

(12 נקודות)

ב. **הצג** הבדל **אחד** בין השנאה כלפי היהודים בעת העתיקה ובימי הביניים לבין האנטישמיות

בעת החדשה.

הצג שני גילויי אנטישמיות במאה ה־19: אחד ממערב אירופה ואחד ממזרח אירופה.

(13 נקודות)

17. חיבת ציון והעלייה הראשונה

בנספח מוצגים הסמלים של ראשון לציון וחדרה – שני יישובים שהוקמו בתקופת העלייה

הראשונה. עיין בסמלים וענה על הסעיפים א-ב.

א. **ציין** רכיב **אחד** בסמל של ראשון לציון ורכיב **אחד** בסמל של חדרה הקשורים לתפיסת

העולם של אנשי חיבת ציון והעלייה הראשונה. הסבר את הקשר של כל רכיב לתפיסת עולם

זו (סך הכול **שני** הסברים).

ציין קושי **אחד** שעמו התמודדו אנשי העלייה הראשונה, **וציין** את הביטוי שלו ב**אחד** מן

הסמלים. (12 נקודות)

ב. **הצג שתי** טענות שהופנו כלפי שיטת האפוטרופסות של הברון רוטשילד, וטענה **אחת**

שהועלתה בתגובה לביקורת זו.

(13 נקודות)

18. התנועה הציונית

א. ציין שתי פעולות של הרצל, והסבר כיצד כל פעולה סייעה להתפתחות התנועה הציונית.

(12 נקודות)

ב. התפשטות התנועה הציונית בארצות האסלאם נתקלה בקשיים. הצג שני גורמים לקשיים

אלה. (13 נקודות)

19. העלייה השנייה

א. ייסודה של העיר תל אביב תרם להתפתחות היישוב העברי בארץ. הצג שתי דוגמאות לכך.

(12 נקודות)

ב. הצג את "מלחמת השפות" ("ריב הלשונות"). הסבר שתי מטרות שאנשי העלייה השנייה

ביקשו להשיג בעזרת מאבק זה. (13 נקודות)

פרק שלישי (20 נקודות)

לפניך שבעה מושגים (20-26).

בחר ארבעה מן המושגים, וענה על שני החלקים הקשורים לכל מושג שבחרת (לכל מושג — 5 נקודות).

20. "חכם באשי"

- מה היה התפקיד של "חכם באשי"?
- עד איזו תקופה התקיימה משרה זו?

21. "החלוקה"

- מהו ההסבר למחויבות של בני הגולה לתמוך כלכלית ביושבי ארץ-ישראל?
- כיצד חולקו כספי החלוקה אצל האשכנזים, וכיצד הם חולקו אצל הספרדים?

22. היציאה מן החומות

- מהי "היציאה מן החומות"?
- מי היו היוזמים של תהליך זה?

23. 14 הנקודות של וילסון

- מה הייתה המטרה של תכנית 14 הנקודות של וילסון?
- ציין שתי נקודות בתכנית המבטאות מטרה זו.

24. ניל"י

- באיזו תקופה פעל ארגון ניל"י, ומה הייתה מטרתו?
- מה עלה בגורלם של חברי הארגון?

25. חוזה ורסאי

- מתי נחתם חוזה ורסאי?
- הצג שני סעיפים מחוזה ורסאי — אחד בתחום הצבאי ואחד בתחום הטריטוריאלי.

26. הצהרת בלפור

- אל מי נשלחה הצהרת בלפור, ומה הייתה חשיבותה ליהודים?
- מה נאמר בהצהרה בנוגע למעמד של התושבים הלא-יהודים שחיים בארץ-ישראל, ומה נאמר בנוגע למעמד של היהודים החיים מחוץ לארץ-ישראל?

בהצלחה!

נספח לשאלה 17 — סמלים

